

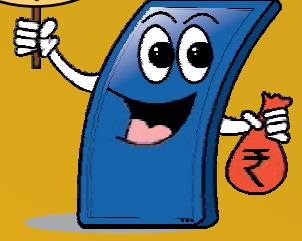
टीजी - फेम मालिका
(उद्दिष्ट गट वित्तीय जाणीव संदेश)

ज्येष्ठ
नागरिकांसाठी

वित्तीय साक्षरता

वित्तीय साक्षरता
समृद्धीचा मार्ग

वित्तीय समावेशन व विकास विभाग, आरबीआय

संदेश १

पाँझी योजना व घोटाल्यांपासून सावध रहा

संदेश २

बँका व बँकिंग लोकपालांकडे तक्रारी कशा सादर करावयाच्या हे जाणून घ्या

संदेश ३

मालमत्ता नियोजन साधने

संदेश ४

तुम्ही एक पेशनर असाल तर हसतमुख राहण्यासाठी तुमच्याजवळ खूप कारणे आहेत

संदेश ५

सेवानिवृत्ती नंतरच्या जीवनासाठी योग्य असलेले गुंतवणूक उत्पादने

संदेश 1 : पाँझी योजना व घोटाळ्यांपासून सावध रहा

बँकांनी गुंतवणुकींवर देऊ केलेल्या परताव्यांपेक्षा उच्चतर परतावे देण्याची वचने

गुंतागुंतीचे व नवीन गुंतवणुकीचे पर्याय असलेले आकर्षक साहित्य आणि त्याचा विक्रेता दररोज पाठपुरावा करून लवकर पंजीकरण केल्यास प्रोत्साहने/प्रलोभने देऊ करत असतो किंवा सांगतो की, ती योजना मर्यादित कालावधीसाठीच उपलब्ध आहे.

तुमचे कार्ड ब्लॉक झाले आहे, ते उघडण्यासाठी तुम्ही तुमचा जुना पिन सांगता का ?

बक्षिसे देऊ करणारे किंवा कोर्टाची कारवाई, दंड इत्यादींची भीती दाखविणारे टेलिकॉल्स

तुम्हाला करपरताव्यापोटी रु.90,000/- मिळाले आहेत असा एस एम एस येणे

आरबीआय, आयआरडीएआय, सेबी, एनएचबी ह्यांनी प्राधिकृत न केलेले विक्रेते

मित्र व कुटुंबातील सभासद ह्यांची नोंदणी करण्यासाठी व पोट-वितरक नेमण्यासाठी बक्षिसे देणा-या योजना

पाँझी योजना व घोटाळ्यांची लक्षणे

अज्ञात संस्था व वेबसाईट्सकडून निःशुल्क सेवेच्या ऑफर्स

अज्ञात व्यक्तीकडून किंवा विनियामक किंवा सरकारी संस्थांकडून, बँक खात्याचा तपशील मागणारे ई-मेल्स/एसएमएस

रिपोर्ट व सहाय्य विनियामक

पाँझी योजना कळवा

घोटाळे कळवा

आरबीआय, सेबी,
आयआरडीएआय,
एनएचबी ह्यांच्याकडून
विनियमित केल्या गेलेल्या
संस्थांबाबत अधिक
माहिती शोधा

जागृती कार्यक्रमांचा तपशील शोधून तुमच्या शहरात/गावात
असलेल्या त्या कार्यक्रमांत हजर रहा.

तक्रारी दाखल करून त्यांचा पाठपुरावा करा.

तुमच्या तक्रारी दाखल
करून त्यांचा पाठपुरावा
करा

सचेत

An SLCC initiative

निरनिराळ्या कायद्यांची
माहिती करून घ्या

www.sachet.rbi.org.in

आणि नियमित योजना
संबंधाने अधिक वाचन
करा

तुमच्या विनियमकाला मदत करा

संदेश 2 :- बँका व बँकिंग लोकपाल ह्यांचेकडे तक्रार कशी दाखल करावयाची हे जाणून घ्या.

तक्रार निवारण

पायरी 1

तुमची तक्रार तुम्ही ई-मेल, वेबसाईट, कस्टमर केअर, टोल फ्री नंबर ह्यांच्या द्वारे तुमच्या बँकेकडे दाखल करा.

प्रतिसाद मिळण्यासाठी 30 दिवस थांबा.

पायरी 2

बँकेने कोणतेही उत्तर न दिल्यास किंवा दिलेले उत्तर असमाधानकारक असल्यास बँकिंग लोकपालाकडे जा. देशभरामध्ये बँकिंग लोकपालाची 20 कार्यालये आहेत. ह्या बँकिंग लोकपालांची संपर्क-माहिती व त्यांचे अधिकार क्षेत्र <https://www.rbi.org.in/Scripts/bsviewcontent.aspx?id=164> ह्या लिंक द्वारे शोधता येते. बीओ बँकिंग लोकपालाकडे करावयाच्या तक्रारी ई-मेल, ऑनलाईन किंवा पोस्टाने पाठविता येतात.

लोकपाल, बँक व ग्राहक ह्यांच्या दरम्यान तडजोड करण्याचा प्रयत्न करील. आणि उभयपक्षां तडजोड होणे शक्य नसल्यास, तो लोकपाल, सत्य व त्याला सादर केलेली कागदपत्रे ह्यावर आधारित निर्णय किंवा आदेश पारित करील.

पायरी 3

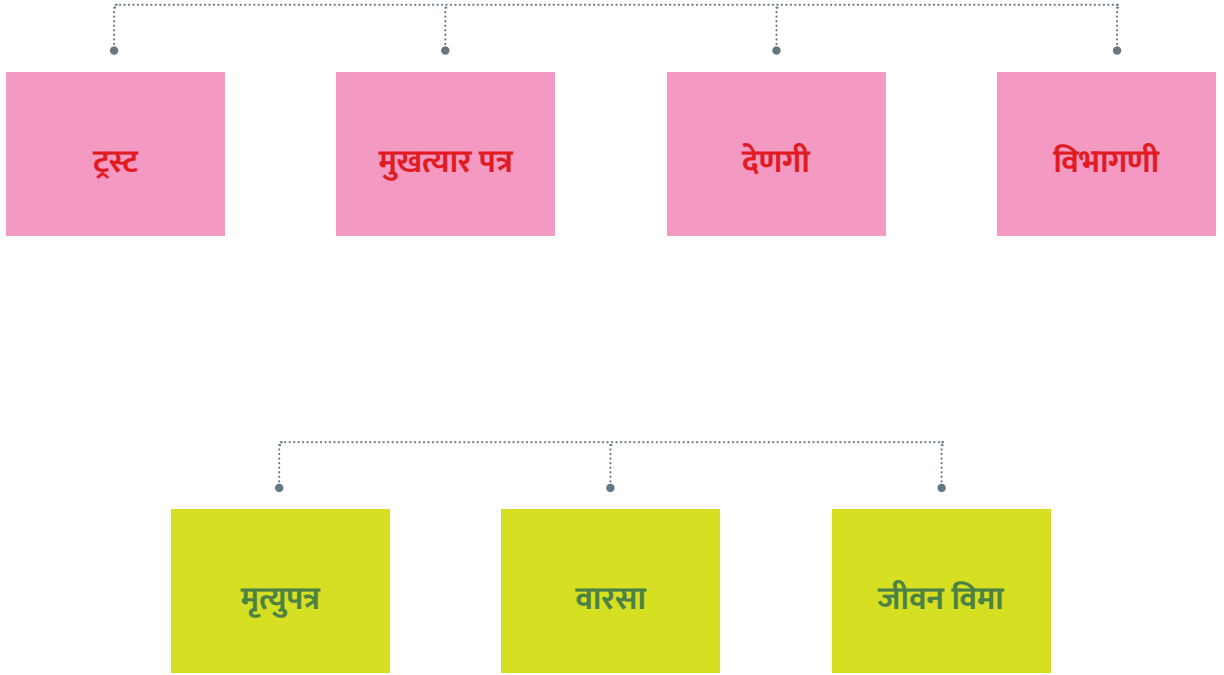
काही विशिष्ट परिस्थितीत, लोकपालाने दिलेल्या निर्णयाने समाधान झाले नसल्यास, ग्राहक, 30 दिवसांच्या आत, अपीलीय अधिका-याकडे अपील दाखल करू शकतो. हे अपीलीय प्राधिकरण अधिकारी म्हणजे आर बी आय चे डेप्युटी गव्हर्नर.

संदेश 3 :- मालमत्ता नियोजन साधने

मालमत्ता नियोजन करण्यासाठी, ज्येष्ठ नागरिकांना अनेक साधने उपलब्ध आहेत. त्यापैकी सर्वात महत्वाचे साधन म्हणजे नामनिर्देशन. तथापि, मृत्युपत्र हे नामनिर्देशनावर मात करू शकते.

सर्व वित्तीय उत्पादनांसाठी तसेच सेफ कस्टडी व सेफ डिपॉझिट वॉल्टसाठीही उपलब्ध.	दाव्यांची जलद तडजोड करण्यास मदत करते व कुटुंबातील जीवित सभासदांचा त्रास कमी करते.	तुमची नामनिर्देशनाची विनंती पंजीकृत झाली असल्याची खात्री करून घ्या. आवश्यक असेल तेव्हा नामनिर्देशन अद्यावत करा.
--	---	---

अन्य मालमत्ता नियोजन साधने

संदेश 4 - तुम्ही एक पेन्शनर असाल तर हसतमुख राहण्यासाठी तुमच्याकडे चांगली कारणे आहेत

पेन्शनसाठी वेगळे खाते उघडण्याची गरज नाही.

तुमचे पेन्शन खाते, दुसऱ्या शाखेत किंवा बँकेत हस्तांतरित करता येऊ शकते.

पेन्शन जमा होण्यासाठी विद्यमान खातेही वापरता येते.

दरवर्षी नोव्हेंबर महिन्यात तुमचे लाईफ सर्टिफिकेट, तुमच्या बँक शाखेत सादर करण्याची आठवण ठेवा व संबंधित बँकेकडून त्याची पोचपावती घ्या. गंभीर आजार/अपंगत्व ह्यामुळे एखादा पेन्शनर त्याचे लाईफ सर्टिफिकेट मिळवू शकत नसल्यास, ते मिळविण्यासाठी, बँकेचा अधिकारी, पेन्शनराच्या घरी/हॉस्पिटलमध्ये भेट देईल.

'जीवन प्रमाण' - आधार व मोबाईल ह्यांचा उपयोग करणारे डिजिटल लाईफ सर्टिफिकेट www.jeevanpramaan.gov.in

संयुक्त खाती व ठेवींची मुदतपूर्व निकासी ह्यावरील माहिती

1

तुमच्या पत्नी/पती बरोबर संयुक्त खाते ठेवणे व नामनिर्देशनाचे पंजीकरण करणे किंवा 'दोन्हीपैकी एक किंवा उत्तरजीवित' किंवा 'आधीचा किंवा उत्तर जीवित' अशा कार्यकारी सूचना तुमच्या खात्यात देण्याची शिफारस करण्यात येते आहे.

2

तुमच्या गरजेच्या वेळी, तुमच्या स्थिर/मुदत ठेवींची मुदतपूर्व निकासी करण्यासाठी, तुम्ही खात्री करून घेतली पाहिजे की, ती ठेव ठेवतेवेळी किंवा त्या ठेवीच्या मुदती दरम्यान तुम्ही तसे मॅडेट (आज्ञा) दिलेली आहे.

3

तुमची स्थिर ठेव परिपक्व झाल्यावर तुम्ही त्यावर हक्क सांगितला नाही तर, बँक, प्रचालित दराने, त्या ठेवीचे आणखी एका मुदतीसाठी आपणहून नूतनीकरण करू शकते. ती ठेव ठेवते वेळी तुम्ही ह्या सुविधेचा पर्याय स्विकारला असल्यास, बँक, आपणहून नूतनीकरण करू शकते.

वृद्ध/आजारी/अपंग व्यक्तींसाठी बँक व्यवहार

1

तुम्ही वृद्ध, आजारी किंवा शारिरिक दृष्ट्या दुर्बल असल्यास, तुम्ही तुमचे पैसे अंगठ्याचा ठसा वापरून काढू शकता. अशा अंगठ्याच्या ठशाची ओळख, बँकेला माहित असलेल्या दोन स्वतंत्र साक्षीदारांनी करावयाची असून, त्यातील एक बँकेमधील जबाबदार अधिकारी असावा.

2

मात्र जिथे तुम्ही तुमच्या अंगठ्याचा ठसा देखील देऊ शकत नसाल व बँकेत प्रत्यक्ष हजर राहू शकत नसाल तेथे, चेक/निकासी फॉर्मवर एक खूण केली जावी व ती खूण दोन स्वतंत्र साक्षीदारांकडून ओळखली जावी आणि त्यातील एक साक्षीदार बँकेचा एक जबाबदार अधिकारी असावा.

3

वरीलप्रमाणे मिळविलेल्या चेक/निकासी फॉर्मवर आधारित, निकासी कोण करणार हे सांगण्यास बँक तुम्हाला सांगू शकते. आणि अशा व्यक्तीची ओळख दोन स्वतंत्र साक्षीदारांनी द्यावयाची आहे. बँकेकडून प्रत्यक्ष पैसे काढणा-या व्यक्तीला, त्याची सही बँकेला सादर करण्यास सांगितले जाईल.

संदेश 5 :- निवृत्तीतत्र जीवनासाठीचे गुंतवणूक उत्पादने

ज्येष्ठ नागरिक योजना

सेवानिवृत्त व्यक्तींसाठी, ज्येष्ठ नागरिक बचत योजना (एससीएसएस) 2004 एक चांगला पर्याय आहे. 2017 मध्ये, एससीएसएस 8.33% व्याज देऊ करते व ते व्याज तिमाही धर्तीवर दिले जाते. मिळालेले व्याज लागू असलेल्या दराने करपात्र असेल. ही गुंतवणूक 100% सुरक्षित आहे. तथापि, ही गुंतवणूक प्रति व्यक्ती रु.15 लाखांपर्यंत मर्यादित आहे.

स्थिर ठेवी

5 लाखांपेक्षाही कमी वार्षिक उत्पन्न असलेल्यांसाठी, ते 5% कर ब्रॅकेटमध्ये असल्याने, स्थिर ठेवी हा एक खूप चांगला पर्याय आहे. रु.5 लाखांपेक्षा अधिक वार्षिक उत्पन्न असलेल्यांना, स्थिर ठेवीवर मिळालेल्या उत्पन्नावर 20%/30% कर द्यावा लागतो.

पेन्शन योजना

विमा कंपन्यांकडून पेन्शन योजना देऊ केल्या जातात. गुंतवणूक करतेवेळीच परताव्याचा दर ठरविला गेला असल्याने, पेन्शन योजना, सेवानिवृत्त व्यक्तींना, भविष्यात रोख रक्कम उपलब्ध करून देतात. 5, 10, 15 वर्षांसाठी ठरीव प्रदान अटींवर वर्षासनाच्या धर्तीवर (अॅन्युईटी) प्रदान, गुंतवणुकदाराचा मृत्यु झाल्यास गंगाजळी (कॉर्पस) परत करणे, पत्नी/पतीच्या जीवनकालात वर्षासन प्रदान ह्यासारखे वर्षासन मिळविण्याचे अनेक पर्याय उपलब्ध आहेत.

मासिक उत्पन्न योजनेप्रमाणेच (एमआयएस) मिळालेले वर्षासनही करपात्र असेल.

तरल निधी (लिक्विड फंड्स)

रु.60 लाखांपेक्षा अधिक रक्कम सेवानिवृत्त झाल्यावर मिळविणारांनी, लिक्विड म्युच्युअल फंडांचा अवश्य विचार करावा - कारण ते अधिक चांगला कर-लाभ देतात. अशी लिक्विड म्युच्युअल फंड योजना, निरनिराळ्या बँका व उच्च क्रेडिट रेटिंग असलेल्या कंपन्यांमध्ये लघु मुदतीच्या स्थिर ठेवी ठेवतात व त्यामुळे जोखीम अत्यंत कमी असते. लिक्विड फंडांवरील परताव्यांना, भांडवली लाभ समजले जाते. गुंतवणूक केल्यानंतर 3 वर्षांच्या आत निकासी केल्यास, त्याला लघु मुदतीचा भांडवली लाभ (एसटीसीजी) म्हटले जाते. ह्या एसटीसीजीवरील कर स्थिर ठेवी प्रमाणेच आहे. तथापि, 3 वर्षांनंतर निकासी केल्यास, इंडेक्सेशन लाभ उपलब्ध होतात आणि लागू असलेला कराचा दर, इंडेक्सेशन नंतर 20% किंवा इंडेक्सेशन विचारात न घेता 10% असतो.

विपरीत गहाणवट (रिव्हर्स मॉर्गेज)

ज्यांच्याकडे निवृत्तीनंतर अपुरी गंगाजळी आहे परंतु ज्यांचे स्वतःचे घर आहे त्यांना, रिव्हर्स मॉर्गेजचा पर्याय निवृत्ती नंतर अतिरिक्त कॅश फ्लो देण्यास मदत करू शकतो.

ह्या पर्यायाखाली मिळालेले उत्पन्न करमुक्त केले असल्याचा अलिकडील नियम/आदेश म्हणजे सेवानिवृत्त व्यक्तींसाठी अतिरिक्त लाभ आहे.

एमआयएस

पोस्ट ऑफिस व बँकांकडून देण्यात आलेली ही एक खूप लोकप्रिय योजना आहे.

1-4-2017 पासून, दरमहा 7.6% व्याजदर देय आहे. रु.5 लाखांपेक्षा अधिक वार्षिक उत्पन्न असलेल्या सेवानिवृत्त व्यक्तींना 20% दराने कर द्यावा लागेल व परिणामकारक परतावा 6.24% असेल.

आरबीआयकडून अलिकडील पुढाकार : - ज्येष्ठ नागरिकांसाठी बँकिंग सुविधा

खास काउंटेर्स/ज्येष्ठ नागरिकांना, अन्यप्रकारे सक्षम व्यक्तींना प्राधान्य	बँकांना सांगण्यात आले आहे की, त्यांनी, ज्येष्ठ नागरिक व दृष्टीदोष असलेल्या व्यक्तींसह, अन्य प्रकारे सक्षम असलेल्या व्यक्तींना प्राधान्य देणारे, स्पष्टपणे ओळखता येणारे खास काउंटेर्स उघडावेत.
'जीवन प्रमाणपत्र' सादर करण्यात सुलभता	'जीवन प्रमाण' योजनेखाली डिजिटल जीवित प्रमाणपत्र देण्याच्या सुविधे व्यतिरिक्त, आता, पेन्शनर्स त्यांचे जीवन प्रमाणपत्र फॉर्म, पेन्शन देणा-या बँकेच्या कोणत्याही शाखेत सादर करू शकतात. ही प्रमाणपत्रे स्वीकारण्यास बँकांनी, पेन्शन जमा होण्यास विलंब होऊ नये म्हणून, कोअर बँकिंग सोल्युशन मध्ये (सीपीबीएस) त्वरित अद्यावत करावीत.
खात्यांच्या दर्जाचे स्वयंचलित रूपांतरण	बँकेच्या रेकॉर्ड्समध्ये नोंदलेल्या जन्मतारखेच्या आधारावर, केवायसी पालन केलेल्या खात्यांचे, आपोआपच, 'ज्येष्ठ नागरिक खात्यांमध्ये' रूपांतरण होईल.
फॉर्म 15 जी/एच भरण्यामधील सुलभता	ज्येष्ठ नागरिक व अन्यतः सक्षम असलेल्या व्यक्तींना लागू असेल तेथे बँकांनी वर्षातून एकदा (शक्यतो एप्रिलमध्ये) फॉर्म 15 जी/एच, विहित कालावधीत सादर करण्यासाठी उपलब्ध करून द्यावा.
बँकिंग तुमच्या दारात	रोख रक्कम व चेक्स त्याबाबतची पावती देऊन गोळा करणे, खात्यातून पैसे काढल्यावर ते पोहोचविणे, डिमांड ड्राफ्ट्स पोहोचविणे, तुमचा ग्राहक जाणा (केवायसी) चे कागदपत्र देणे आणि 'जीवन प्रमाणपत्र' ह्यासारख्या मूलभूत बँकिंग सेवा, अशा ग्राहकांच्या दारी/कार्यालयात उपलब्ध करून देण्यासाठी, जोरदार प्रयत्न करण्यास बँकांना सांगण्यात येत आहे.

फॉर्म 15 जी व फॉर्म 15 एच

तुम्ही 60 वर्षांपेक्षा जास्त वयाचे असल्यास फॉर्म 15 एच सादर करू शकता आणि एक पॅन (परमनंट अकाउंट नंबर) घेऊन, तुमच्या एकूण उत्पन्नमधील त्या वर्षासाठीचा कर शून्य असेल, अशा बाबतीत, आयकर नियमावली 1962 खाली, बँका तुमचा टीडीएस कापणार नाहीत. त्याचप्रमाणे, तुम्ही फॉर्म 15 एच सादर केल्यानंतर त्याबाबतची पोचपावती बँकेकडून घेतली पाहिजे. फॉर्म 15 एच हा 60 वर्षांवरील निवासी व्यक्तींसाठी असून फॉर्म 15 जी हा 50 वर्षांखालील निवासी व्यक्तींसाठी आहे. फॉर्म 15 जी साठीचा एक अतिरिक्त निकष म्हणजे, त्या वर्षासाठी, सर्व स्रोतातून मिळणारे व्याज उत्पन्न हे त्या वर्षासाठी असलेल्या कमाल आयकर सूट मर्यादितपेक्षा कमी असले पाहिजे (2017-18 साठी रु. 2,50,000)

तुमचे टॅक्स रिटर्न्स दरवर्षी 31 जुलै पूर्वी सादर करण्याची आठवण ठेवा.

अहवाल (रिटर्न्स) भरण्यासाठी तुम्हाला काही मदत पाहिजे असल्यास, तुम्ही, www.trpscheme.com ह्या वेबसाईटवरून, आयकर विभागाने नेमलेल्या, आयकर रिटर्न तयार करणा-या प्राधिकृत व्यक्तीचा शोध घेऊ शकता.

अधिक माहितीसाठी कृपया
www.incometaxindia.gov.in ला भेट द्या

उद्दिष्ट विशिष्ट वित्तीय साक्षरता साहित्य

श्री दीपक मोहंती, कार्यकारी संचालक, भारतीय रिझर्व बँक, ह्यांच्या अध्यक्षतेखालील, वित्तीय समावेशनावरील मध्यम-काल मार्गावरील समितीने केलेली एक शिफारस पुढील प्रमाणे होती. “सर्वांसाठी योग्य असलेले मत असा दृष्टीकोन, वित्तीय समायोजनासाठी ठेवणे कदाचित आदर्श ठरू शकणार नाही. कारण, निरनिराळ्या उद्दिष्ट गटांसाठी, वित्तीय शिक्षणाचे प्रकार वेगवेगळे आहेत. ह्यामुळेच वित्तीय शिक्षण साहित्य, निरनिराळ्या उद्दिष्ट गटांसाठी नेमकेपणाने घेतले गेले पाहिजे.”

आरबीआयच्या वित्तीय समावेशन व विकास विभाग (विसविवि)ने पाच निरनिराळ्या उद्दिष्ट गटांसाठी, म्हणजे, शेतकरी, छोटे उद्योजक, शाळेतील मुले, एसएचजी आणि ज्येष्ठ नागरिक - यांच्यासाठी नेमके साहित्य तयार केले आहे. वित्तीय साक्षरतेसाठी खास मजकूर असलेल्या पाच पुस्तकांच्या मालिकेमधील हे एक पुस्तक आहे.

अस्वीकृती

वाचकाला वित्तीयदृष्ट्या साक्षर करावयाच्या प्रामाणिक हेतूने, हे पुस्तक, वाचन व शैक्षणिक साहित्य म्हणून सादर करण्यात आले आहे. एखाद्या विशिष्ट वित्तीय उत्पादन/आणि/किंवा सेवा संबंधाने निर्णय घेण्यासाठी वाचकाला प्रवृत्त करण्यासाठी नाही.

स्वामित्वहक्क

प्रथम आवृत्ती : एप्रिल, 2018

मूळ स्रोताचा उल्लेख केला गेला असल्यास ह्याचे पुनर्निर्माण करण्यास परवानगी आहे.

लेखन व प्रसिध्दी

वित्तीय समावेशन व विकास विभाग

भारतीय रिझर्व बँक

10 वा मजला, केंद्रीय कार्यालय बिल्डिंग,

शहिद भगत सिंग मार्ग, फोर्ट, मुंबई

आभार

डिझाईन : कौशिक रामचंद्रन्

वित्तीय समावेशन व विकास विभाग

भारतीय रिझर्व बैंक

10 वा मजला, केंद्रीय कार्यालय बिल्डिंग,

मुंबई, 400001, भारत